

Magyar Egyházzene XXII (2014/2015) 3–14

Déri Balázs

Az Esztergomi benedikcionále zsolozsma- lektionáriuma II.

Nagyböjttől pünkösöd nyolcadáig
(84–166)

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-
filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin
Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára és
Vallástudományi Központjának vezetője.

84. (Qu/D1) a: ... *quadragenarium numerum in Moysi et Eliae, necnon Mediatrix nostri ieiunio consecravit* [Deus] ... b: ... *quibus [armis] exemplo Domini devincere valeatis antiqui hostis ... tentamenta ...*

GREG. Hom. 16. (Qu/D1) c. 2. (PL 76,1136A): *Antiquus hostis contra primum hominem ... in tribus se tentationibus erexit, ... c. 3. ... (1136C) ... quatenus suae nobis patientiae praeberet* [Dominus] *exemplum ...; ... (1137A) ... c. 5. ... Moyses ... diebus quadraginta ieiunavit. Elias in deserto quadraginta diebus abstinuit. ... [Iesus] in quadraginta diebus nullum ... cibum sumpsit. ... Cur ... in abstinentia quadragenarius numerus custoditur ...?*

A SAn-beli áldásból (84.) a Gergely-homília nyomán a 40 napot böjtlők felsorolásából kimaradt a niniveiek böjtje, s azonos a *quadragenarius numerus* kifejezés is. Ez az áldás mind egyes kifejezéseiben-szavaiban (*mereamini* 84c–85c, *gloriae coronam* 84c/*victoriae bravium* 85c), mind Gergely forráskénti használatában (ld. *exemplo* 84b–85a, *antiquus hostis* 84b–85c) mintája a hazai 85.-nek, ugyanakkor az utóbbi jóval túllép a 84.-en: a Leó-beszédet is használja, és még több kifejezést átvesz a Gergely-homíliából. (A kiemelt részek mind fölolvastattak még századokkal később, a *Brev. Str.* szerint is.) A minta követésének és a vele való versengésnek szép példája a véleményünk szerint hazai 85. áldás (a kölcsönzések könnyen követhetők):

85. (Qu/D1) a: ... *normam vobis ... dedit* [Deus] ... *patientiae: ... vos exemplo* [Filii sui] *patientes faciat* ... b: *Doceat vos in hoc acceptabili ieiuniorum tempore iustitiam semper esurire, ut ipse vos contra omnia tentamenta spiritualis nequitiae dignetur praemunire* ... c: ... *sic contra vitia discatis dimicare, ut nulla vos tentatio per delectationem aut consensum valeat superare, et de antiquo hoste victoriae bravium mereamini reportare ...*

GREG. Hom. 16. (Qu/D1) c. 1. (PL 76,1135C): ... *tribus modis tentatio agitur, suggestionem, delectationem et consensum. Et nos cum tentamur, plerumque in delectationem aut etiam in (1135D) consensum labimur* ... c. 3. ... (1136C) *tentatorem suum mergere in abyssum poterat* [Dominus] ...; ... *quatenus suae nobis patientiae praeberet exemplum ...; ... quanta est patientia Dei, et quanta impatientia nostra.*

LEO Serm. 40. (Qu/D1) c. 2. (PL 54,268C): „*Ecce nunc **tempus acceptum** ...* (2K 6,2; t. *acceptabile*: liturgikus kifejezés, vö. Ant., Resp., Rverzus: *Ecce nunc tempus acceptabile* etc., *En tempus acceptabile*) *Quid enim **accepti-us hoc tempore** ..., in quibus **vitiis** bellum indicitur ...? ..., ne ... pateret locus **tentatoris insidiis**; ... (269A) ..., quando ... **hostis** tuus ... saevit invidia. Nunc ... **potestas ei antiquae dominationis aufertur** ...; et ... **spiritalis nequitia** ... extruditur. ... c. 4. ... (270B) ... **Beati, qui esuriunt ... iustitiam** ... (Mt 5,6)*

Az első nagyböjti vasárnap eme „parádés” szövege után hetekig mintegy „böjtösre” fogták a két rákövetkező vasárnap és a hétköznapi áldásait is. (Vélhető indoklását ld. 11. o.) Biztosra vehető idézeteket három hét múlva találunk:

107. (Qu/H3/S) a: [*Deus*] *pro vobis **iudicari venerat, non iudicare** ...*

LEO Serm. 31. (Ep) c. 2. (PL 54,236A): ... *qui servi suscepit formam et **non iudicare venerat, sed iudicari**, Bethlehem praelegit nativitati, Hierosolymam passioni. ...*

Nagy Szent Leó vízkereszt beszédét a XIII. századi *Brev. Str.* vízkereszt másnapjára adja, teljes egészében (az idézett szöveg: lc. 2). A kiemelt, szállóigészerűen jól formulázott mondat különösebb tartalmi kapcsolat nélkül kerülhetett át nagyböjtre.

108. (Qu/D4) a: ... *Deus, qui Ecclesiae suae **quinque panes legis multiplicavit per gratiam: det vobis verbi sui esuriem, et spiritalem alimoniam** ... b: ... doctrinae suae reliquias in duodecim reposuit [Iesus] **apostolis** ...*

BEDA Hom. 21. (Qu) (PL 94,112C): ***Quinque ... panes**, quibus multitudinem populi saturavit, quinque sunt libri Moysi, quibus, **spiritali** intellectu patefactis et abundantiore iam sensu **multiplicatis**, auditorum ... corda reficit. Qui bene hordeacei fuisse referuntur, propter ... austeriora **legis** edicta, ... (113A) ... [concupiscentiam] **premere debet omnis, qui spiritalibus alimentis satiari desiderat. ... (114A) ... per duodecim cophinos fragmentorum plenos omnis spiritalium doctorum chorus exprimitur, qui obscura Scripturarum ... meditata et mandata litteris ... conservare iubentur. Hoc ipsi fecere **apostoli** (114B) et evangelistae ...***

Bár a csodálatos kenyérszaporítás perikópájáról (J 6,1–15 *Abiit Iesus trans mare Galilaeae*) szóló Ágoston-szermó (Sermo 130, *Miraculum grande factum est*) első fejezete (PL 38,725) lényegében Beda előképe („... **multiplicavit ... quinque panes ... Quinque panes significabant quinque libros Legis Moysi**”), de Bedával „a lelki élelem” kifejezés révén nagyobb az egyezés (a *spiritalis alimonia/spiritualia alimenta* párhuzama hiányzik Ágostonnál). A kosaraknak az apostolokra való értelmezése is éppúgy levezethető Bedából, mint a pregnánsabb Ágostonból („*Duodecim cophini sunt duodecim Apostoli, qui et ipsi de fragmentis*

legis impleti sunt”), a *reliquiae* is megfelel a *fragmenta*-nak. — Az a) szakasz Beda-megfelelői a *Brev. Str.*-ban a lc. 9.-ben találhatók, a b) párhuzama viszont az akkor már nem olvasott részben van. De korábban olvashatták.

117. (Qu/D5) a: ... *Deus reseret vobis aurem cordis, ut verba eius ad spiritalem profectum audiat, et auditionem illam operum exhibitione compleatis.* ... b: *Erudiat vos Veritati per omnia credere, ...*

GREG. Hom. 18. (Qu/D5) c. 1. (PL 76,1150B): ... *interroget se unusquisque, si verba Dei in aure cordis percipit, ...* (1150C) ... *si ... vox Dei in cordis eius aure convaluit, ... Nam sunt nonnulli, qui praecepta Dei nec aure corporis percipere dignantur. ... Hi profecto verba Dei non audiunt, qui haec exercere opere contemnunt. ... pertimescite hoc, quod ex ore Veritatis sonat, ...*

A nap (Dominica de passione) perikópájában (J 8,46–59 *Dicebat Iesus turbis Iudaeorum*) a „Qui ex Deo est, verba Dei audit; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis” (J 8,47) igevers egyáltalán nem a központi gondolathoz tartozik, tehát ehhez képest bizonyára fontos, hogy az áldás szövegében az ige meghallása és cselekvése mekkora hangsúlyt kap. (A 117a-ban a gondolatok láncolata a climax retorikai alakzatát mutatja.) Márpedig Gergely ezzel indítja a homíliát. Szerzőnk saját hozzáadása az „ad spiritalem profectum” kifejezés, de nehéz szabadulni attól az érzéstől, hogy fülében volt az elegáns „profecto” szó is. Ez utóbbi és az *auris cordis* szerkezet — amely megvan a 8. és a 195. áldásban is! —, továbbá a cselekvés (*operum/opere*) mozzanata arra utal, hogy bár a nap Benedictus-antifónája (*Dixit Iesus turbis quis ex vobis arguet*), amelynek szövege pontosan J 8,46–47, szintén tartalmazza és liturgiai helye miatt nagyon is kiemeli az ige hallása gondolatát és ezzel az intertextuális szövedék részeként hozzájárulhatott a 117. áldás kialakulásához, a Gergely-homília nélkül nem magyarázható a mi benedikciónk háttere. — A XIII. századi *Brev. Str.*-ben a kiemelt mondatok a lc. 7–8-ra esnek.

135. (Pasc/H1/f2) b: ... *duobus discipulis, de se in via sermocinantibus, suam voluit [Christus] praesentiam exhibere.* ... c: *Doceat vos ante omnia hospitalitatem amare, ut, qui susceptoribus suis in fractione panis agnitus est, in aeterna vos resurrectione, pro exhibita sibi hospitalitate, dignetur remunerare.*

GREG. Hom. 23. (Pasc/H1/f2) c. 1. (PL 76,1182B): ... *duobus discipulis ambulantes in via, non quidem credentibus, sed tamen de se loquentibus Dominus apparuit, ...* (1182C) ... *De se ergo loquentibus praesentiam exhibuit.* ... (1183A) ... c. 2. ... *Hospitalitatem ergo ... diligite, caritatis opera amate.* ... (1183C) ... *ante iudicium, cum per membra sua suscipitur, susceptores suos etiam per semetipsum requirit; et tamen nos ad hospitalitatis gratiam pigri sumus. ... Ad mensas vestras Christum suscipite, ut vos ab eo suscipi ad convivia aeterna valeatis.*

Gergely rövid homíliáját az aznapra eső, az emmausi tanítványokról szóló perikópáról (L 24,13–35 *Duo ex discipulis*) a *Brev. Str.* végig idézi. A kiemelt szövegegységeket az 1. és a 3. lekcio foglalja magába, az áldás tehát mintegy összefoglalja a homíliát. Kiválóan megfigyelhető szerzőnk tömörítő és parafrazeáló technikája.

136. (Pasc/H1/f3) b: ... *cuius* [sc. resurrectionis] *ipse* [sc. Christus], *primitiae dormientium*, *formam se vobis voluit exhibere*. ... c: Ut, *qui in passione pro vobis piscis assus factus est, favo divinitatis suae vos satiet*, ...

BEDA Hom. 3. (Pasc/H1/f6) (PL 94,145B): ... „*surrexit Christus* [Vulgata: *Christus resurrexit*] *a mortuis, primitiae dormientium*” (1K 15,20) ...

GREG. Hom. 24. (Pasc/H1/f4) c. 5. (PL 76,1187A): ... *qui piscis assus fieri dignatus est in passione, favi mellis nobis exstitit in resurrectione*. An ... in *favo mellis utramque naturam exprimere voluit personae suae? Favi quippe mel in cera est, mel vero in cera est divinitas in humanitate*. ... (1187B) ... *qui hic afflictionem pro veritate suscipiunt, illic dulcedine vera satiantur*.

A 1K 15,20 igeverse a fényeshét–pénteki homília nélkül is eszébe juthatott szerzőnknek, a szerdai Gergely-homília fölhasználása viszont erősen biztos. Ágoston frappáns rímes megfogalmazása (de csak ez a kifejezés!) ott van a homília háttérben (AUG. Tract. in ev. Ioh. 123, c. 2, PL 35,1966: *Piscis assus Christus est passus*.) — Fölmerülhet, hogy a fényeshét keddjére eső esztergomi homíliaválasztás (amit a XIII. századi kódex és a XV. századi nyomtatvány mutat) eszerint nem Beda homíliája lett volna (Hom. 2. Vig.Pasc)? Az, hogy szerzőnk azt nem használja föl, még egyáltalán nem szól ellene. Föltehetőleg azért nyúlt a következő nap homíliájához, mert a fényesheti *Stetit Iesus in medio* perikópának (L 24,36–47) éppen az áldozás előtt fontos 42. verséhez (*obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis*) semmi értelmezés nem található Bedánál, annál inkább Gergelynél, aki a fényesheti szerdájának perikópájáról (J 21,1–14 *Manifestavit se Iesus*) mondott homíliájában a halevés¹ közös motívuma kapcsán (vv. 9.13!) visszautal az előző napi evangéliumi szakaszra („*hesterna sancti Evangelii lectio et hodierna nos admonet*”):

GREG. Hom. 24. (Pasc/H1/f4) c. 5. (PL 76,1186D): ... *et hesterna sancti Evangelii lectio et hodierna nos admonet, ut vigilanter debeamus inspicere, cur Dominus et Redemptor noster post resurrectionem suam piscem assum legitur comedisse. Non enim vacat a mysterio, quod iteratur in facto. In hac etenim lectione panem et assum piscem, in illa vero, quae hesterno die lecta est* (L 24,13 sqq.), (1187A) *cum asso pisce etiam favum mellis comedit*.

¹ A *piscis assus* — *Christus passus* 'a sült hal a kínokat szenvedett Krisztus' megfeleltetésről és különösen a nagycsütörtöki haláldásról a szövegünkkel rokon Hartvik-agendában ld. FÖLDVÁRY Miklós István: „A pászkavacsora emlékezete a kereszténységben és a húsvéti ételszentelés”, in DÉRI Balázs (szerk.): *Convivium*. [AΓION könyvek 2] ELTE BTK Vallástudományi Központ, Budapest 2013. 143–146.

Jézus föltámadása után halat eszik az apostollokkal (az ábrázolást tévesen az utolsó vacsorának szokták megnevezni). VI. századi mozaik, Ravenna, Sant'Apollinare Nuovo.

A misztikus értelmezésre fogékony áldásszerző — „Non enim vacat a mysterio, quod iteratur in facto. Nincs ugyanis híján a misztériumnak, ami a cselekvésben ismétlődik” — írta Gergely pápa is— nem mellőzhette a két napot összekapcsoló, s mint fentebb írtam, az áldozáshoz is erősen illő értelmezést. A két nap perikópáinak összefüggése tehát már Gergelynél adott.

Ennek megfelelően szerzőnk a következő áldáshoz, saját napján, idéz is (vagyis fölhasznál) egy másik mozzanatot a tartalmilag igen gazdag Gergely-homíliából:

137. (Pasc/H1/f4) b: *Attrahat [Christus Iesus] vos ... ad soliditatem perpetui litoris, ut Salvatorem vestrum quandoque in terra viventium, non in fluctibus ambulantes videatis.*

GREG. Hom. 24. (Pasc/H1/f4) c. 2. (PL 76,1184C): *Quaeri ... potest, cur, discipulis in mari (1184D) laborantibus, post resurrectionem suam Dominus in litore stetit, qui ante resurrectionem suam coram discipulis in fluctibus maris ambulavit (Mt 14,25sq.). ... Quid per (1185A) soliditatem litoris, nisi illa perpetuitas quietis aeternae figuratur?*

Nem lehet kérdés, hogy nem csak a *soliditas perpetui litoris* allegorizáló (vö. *figuratur*) kifejezése megy vissza Gergelyre, hanem a tengeren járás (vagyis itt a tengeren nem járás) mozzanatát is Gergely homíliája vetette föl. A tengeren járás megfogalmazása sem közvetlen bibliai utalás tehát (cf. Eccli 24,8: *in fluctibus maris ambulavi*), hanem közvetve, Gergelyen át került szövegünkbe.

Nagy Szent Gergely pápának a fényeshét csütörtökjén (Pasc/H1/f5) elmondott s a *Brev. Str.*-be is fölvelt 25. evangéliumi homíliáját a 14. áldásban láttuk fölhasználva (Adv/D3), ld. e tanulmány I. részében, *Magyar Egyházzene* XXI (2013/2014) 383. Talán az ismétlés elkerülésére nem jelenik meg a napi áldásban.

A következő, irodalmi kidolgozottságában is különlegesen „sűrű” áldásban, úgy vélem, nagy bizonyossággal megsejthető az ezer évvel ezelőtti klerikus gondolkodása, munkamódszere:

139. (Pasc/H1/f6) a: Deus, qui *in passione paulo minus minoratus ab angelis, gloria et honore a Patre coronatus est: det vobis, ut, sicut ipse, caput vestrum, de corruptione ad incorruptionem, transiit, sic et vos, membra eius, cum ipso transeat. ...* b: *Doceat vos ab infimis actionibus ad montem virtutum ascendere, ut ipsum ... mereamini facie ad faciem videre. ...* c: *Quatenus a vetustate carnis Adae ad spiritalem eius novitatem sic ... transmigretis, ut eum ... in Galilaea sua ... adoretis.*

GREG. Hom. 21. (Pasc) c. 2. (PL 76,1171A): ... *vitae corruptionem transierat* [Christus], ... (1172A) ...c. 5. ... *Galilaea ... transmigratio facta* (1172B) *interpreatur. ... a passione ad resurrectionem, a morte ad vitam, a poena ad gloriam, a corruptione ad incorruptionem transmigraverat* [Christus]. Et ... *in Galilaea ... videtur, quia resurrectionis eius gloriam post laeti videbimus, si modo a vitiis ad virtutum celsitudinem transmigramus. ...* c. 6. ... (1172D) ... Si ... *membra ... Redemptoris sumus, praesumamus in nobis, quod gestum constat in capite. ...* (1173A) ... *sperare in nobis debemus nos, membra ultima, quod de membris eius superioribus audiovimus. c. 7. ...* (1172B) ... *Media nocte portas civitatis abstulit* [Samson = Christus], *et montis verticem ascendit. ...* (1174A) ... *Transmigremus a vitiis ad virtutes, ut in Galilaea Redemptorem ... videre mereamur.*

BEDA Hom. 3. (Pasc/H1/f6) (PL 94,145A): *In monte apparuit* [Christus], *ut admoneret fideles, si illic celsitudinem resurrectionis eius cupiunt videre, hic ab infimis cupiditatibus ad superna studeant desideria transire. ... Galilaea ... transmigratio facta vel revelatio dicitur. ...* (145C) ... „*revelata facie*” ... *gloriam Domini speculantes* (2K 3,18) ... (145D) ... *quam* [sc. humanitatem] *suscipiendo* [Christus] *minoratus est paulo minus ab angelis, et in qua resurgendo a mortuis, gloria et honore coronatus est, et constitutus super opera manuum Patris, ...* (Ps 8,5–7)

Egyértelmű (azért nem is térek ki az onnan közvetlenül vett szövegekre), hogy a fényeshét-pénteki perikópa Mt 28,16–20 (*Undecim discipuli abierunt in Galilaeam*) volt. Az erről szóló Beda-beszéddel való egyezések (ld. alább a Ps 8,6 idézéséről írtakat) több mint valószínűvé teszik, hogy épp ez a beszéd szerepelt erre a napra szerzőnk lektionáriumában. Úgy vélem, az allegorikus értelmezéshez erősen vonzódó papnak föltűnt, hogy a *Galilaea* szó *transmigratio* ('átmenet') etimológiája nem más, mint a húsvéti Gergely-homíliában megfogalmazott kibővített ismétlése, amint arra maga Beda szövege is fölhívja a figyelmet (ezzel kezdődik a XIII. századi esztergomi breviáriumban a második lekción): „Nomen vero Galilaeae quid mysterii salutaris contineat, crebra Patrum expositione notissimum est. Sed non ab re est saepius verbo repetere, quod semper necesse est animo retinere.” (PL 94,145A) Ez a kapcsolat adhatta az indíttatást a hazai íróknak, hogy a —nyilván az ünnep gondolati zsúfoltsága miatt— húsvétkor fölhasználatlanul maradt Gergely-homíliát itt, néhány nap múlva hasznosítsa. A hármassáldáshoz tehát az „alapanyagot” Gergely szolgáltatva, ezt színezte Beda szövege (amelynek fontos hozadéka Gergely pápához képest —apróbb megfogalmazások és a zsolta-ridézet mellett— a *Galilaea* szó *revelatio* 'teleplezés, kijelentés/kinyilatkoztatás' értelmezése; mindkettő a héber גלל —*gálá(h)* gyökből: 'teleplezni, eltávozni, száműzetésbe menni') és néhány, a nap és az ünnepkör újszövetségi szövegeiből vett elem, illetve azok „továbbgondolása”.

A főntebb feltüntetett párhuzamok a nem túl hosszú Gergely-homília második felére esnek, míg a valamivel hosszabb Beda-homíliának éppen az első harmadára: a *Brev. Str.*-ben az előzőből vett idézetek a 2–3. lekciónhoz, az utóbbi pedig a 1–3. lekciónhoz tartoznak, illetve a Ps 8,6 a XIII. századi lekciónkba fölvett „kivágot” után közvetlenül következő részben tárgyalatik Beda eredeti teljes szövegében. Ez utóbbi, jóllehet a főpapi áldásban egyszerű idézetnek tűnik, nyelvi alakja miatt sokatmondó. Szerzőnk ugyanis nem közvetlenül idézi a (fényes héten egyébként teljesen természetes) zsolta-ri részletet, hanem Bedából, aki a Ps 8,6 szövegében („minuisti eum paulo minus ab angelis”, idézi H 2,7) a H 2,9 alapján („qui modico quam angeli minoratus est”) a *minuo* igét lecserélte a kései (ill. keresztény) latin *minor* igére. Itt tehát egyetlen szó dönti el az idézés vagy a saját ötlet kérdését.

A kiemelt, pontos egyezések sem eléggé mutatják, hogy milyen meghatározó ihletést jelentett Gergely, ill. Beda — vagyis: a parafrázisok mögül még szorosabb egyezések elemezhetők ki: *a vitiis* (Greg.) — *ab infimis actionibus* (Beda/BenStr), *ad virtutum celsitudinem transmigramus* (Greg.) — *ad montem virtutum ascendere* (BenStr), *in transmigratione mentis videtur* (Greg., c. 5., 1172B) — *facie ad faciem videre* (Beda/BenStr).

Mintha a Gergely-homília végének tömör összefoglalását olvasnánk a 139. áldásban — némileg kibővítve: „Transmigremus a vitiis ad virtutes, ut in Galilaea Redemptorem nostrum videre mereamur”.

140. (Pasc/H1/S) a: Deus, qui, a Iudaeis lapis reprobatus, factus est in caput anguli: faciat vos in ipso cum electis lapidibus in habitaculum suum coaedificari. ... b: ... Doceat vos mysterium **incarnationis** suae intelligere, et non contemnere in Deo naturam **hominis**, ut cum **Petro in monumentum introeatis**. ... c: Quatenus, **dulcedinem** eius gustantes, et ineffabilem gratiam suavitatis, non solum **de petra**, sed iam **de firma petra oleum Sancti Spiritus** sugatis.

GREG. Hom. 22. (Pasc/H1/S) c. 3. (PL 76,1175C): Venit Synagoga prior ad monumentum, sed minime intravit, quia legis quidem mandata percepit, prophetias de **incarnatione** ac passione dominica audivit, sed credere in mortuum noluit. ... **hominem** esse despexit, Deum carne mortalem factum credere noluit. ... „Venit autem Simon **Petrus** sequens eum, et **introivit in** (1175D) **monumentum**” (J 20,6), quia secuta posterior Ecclesia gentium ... **hominem** Iesum Christum et cognovit **carne** mortuum et viventem credidit Deum.

GREG. Hom. 26. (Pasc/D1) c. 3. (PL 76,1199B): ... per Moysen dicitur: „**Suxerunt mel de petra, et oleum de firma petra**”. (Dt 32,13) Neque enim quidquam tale iuxta historiam legitur, si tota Testamenti Veteris series recenseatur. Nusquam **de petra** mel, nusquam **oleum** ille populus **suxit**. Sed, quia iuxta Pauli vocem: „Petra erat Christus” (1K 10,4), mel **de petra** suxerunt, qui eiusdem Redemptoris nostri facta et miracula viderunt. **Oleum** vero **de firma petra** suxerunt, quia effusione **Sancti Spiritus** post resurrectionem eius ungi meruerunt. Quasi ergo **infirma petra** mel dedit, quando adhuc mortalis Dominus miraculorum suorum **dulcedinem** discipulis ostendit.

Az a) szakasz egyértelműen a 1P 2,1–10 (*Deponentes omnem malitiam*) szakaszon alapul (különösen a 4., 5. és 7. versen); nem is lehet kérdéses, hogy ez volt a nap miselekciója. A 8. vers —*lapis offensionis et petra scandali*— egyértelműen fölkínálja a *lapis=petra* azonosítást, amely egyébként is kézenfekvő, mindenesetre így még könnyebb a lekcio összekapcsolása az evangéliumi perikópával (J 20,1–9 *Una sabbati Maria Magdalene venit mane*): *lapidem* (1), *Petrum* (2).

A b) szakasz egyértelműen a 22. Gergely-homília mintegy-összefoglalása. Nem annyira a szavak fontosak, hanem az, hogy a pápa az egész történetből mit emelt ki központi témának: János, aki szerinte a hamarabb érkező zsidóságot jelképezi s aki fiatalabb volt, nem ment be a sírba, Péter azonban, aki az Egyházat jelenti, bement, pedig később ért oda. (Az lenne várható, hogy az idősebb, Péter jelképezze a Zsinagógát, Gergely azonban leleményesen indokolja, hogy miért van fordítva. A Péterrel együtt való futás tehát az Egyházhoz való tartozás. Ami a lexikai egyezést illeti: az *incarnatio* és a *homo* közös többlet Gergelynél és a hármassáldásban az evangéliumi elbeszéléshez képest, de az *intelligere/cognoscere* és a *contemnere/despicere* párok is meggyőzőek. (Gergely homíliájának 3. caputja egyébként a *Brev. Str.* 3. lekciónak teszi ki.)

A c) szakasz első felét is a napi Péter-lekció ihlette: „Si tamen gustatis, quoniam dulcis est Dominus ...” (1Pt 2,3, ld. Ps 33,9) De hogy kerül ide a „Szentlélek olajának szopása az erős sziklából”? A több mint furcsa kép kiindulópontjaként az említett *lapis/petra* szavak kínálkoznak, háttérül pedig az igen jól ismert *Audite caeli* kanticum a szombati laudesből, amelynek „ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo” részlete (Dt 32,13) nyilvánvaló párhuzam. Ámde ha „saxo durissimo” helyett „firma petra” áll a szövegben, rögtön el kell gondolkodnunk, hogy ez utóbbi a XI. századi liturgiában használt Vulgata-szöveg parafrázisa-e, vagy pedig régi latin fordításból vétetett, nyilvánvalóan patrisztikus szerző közvetítésével. Pontosan ez a helyzet: szerzőnk a húsvét oktávjára szánt (tehát másnapi) Gergely-homíliában találta meg a Dt 32,13-t és kifejtését, s átemelte az előző naphoz, bizonyosan a *lapis/petra* allegorikus értelmezésének egy újabb lehetőségét fedezve föl benne.

A Quasi modo geniti-vasárnap J 20,19–31 (*Cum esset sero die illa, una sabbatorum*) perikópa 22. versét („Accipite Spiritum Sanctum”) értelmezve Gergely a J 7,39-et idézi, hogy ti. jöllehet a tanítványokban a hit révén már működött a Szentlélek, nyilvánvaló adása a feltámadás után történt; ugyanis korábban „Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus”. (Itt fejeződik be a *Brev. Str.* 3. lekcioja, de a XI. századi szerző nyilván tovább olvasta.) Itt következik Gergelynél a főtebb idézett részlet: ha az Ószövetség szerint olajat szoptak az erős kősziklából (Dt 32,13), az Újszövetség szerint pedig „a kőszikla Krisztus volt” (1K 10,4), akkor ez azt jelenti, hogy Krisztus feltámadása után a Szentlélek olajával kenettek föl a tanítványok.

A filológiai megállapításoknak mind az alkotás szándéka, mind a mikéntje (ide értve, hogy a szerző honnan veszi az „alapanyagot”), mind pedig a befogadás szempontjából komoly következményei vannak. Tanulmányom jelen, második részében eddig egy olyan időszakot (nagybőjt a nagyhét, húsvét és nyolcada) tárgyaltam, amelyet kitüntet az, hogy minden hétköznapija is külön olvasmány-, ima- és énekanyagot kap, tehát —különösen a nagyhét— épp eléggé zsúfolt. Ugyanakkor nagybőjtben nem csak arról lehetett szó, hogy a szerző —mert nehéz nem egyetlen alkotót feltételeznünk— általában is „bőjtösre” fogta a hármasszándék írását, — hiszen a vasárnapok közül sem mindet tünteti ki a saját, „tartalmas” (értsd: homília-sűrítő) szövegeivel—, hanem a köznap i offíciumok ilyen értelemben vett egyszerűbb volta annak a következménye lehet, hogy a bőjt-köznapi zsolozsmákban Magyarországon ekkor még nem volt homília, amint ezt a XIII. századi esztergomi források tanúsítják (szemben a XV–XVI. századiakkal). A szintén igen zsúfolt nagyhét után, amikor is, bár homíliák rendelkezésre álltak, ámde szerzőnk nem érezte szükségét a további tartalmi dúsításnak, a fényesetet olyan „sávnak” tekinthette, amikor egy efféle dúsítás szükséges az ünnep paroxizmusának fokozatos levezetésére. Előre-hátra utalásai (136, 139, 140), tehát amikor egy áldáshoz nem (csak) az aznapi homíliát használja föl, hanem a liturgikus időszakot mintegy egész-

ként kezeli, —ugyanakkor nem ismétli meg az egyszer korábban már kiaknáztott lehetőséget, mint ahogy a fényeshét-csütörtöki homíliát a saját napján „mellőzi”, mert a 14., ádventi áldásba már beépítette—, igen nagyfokú tudatosságról tanúskodnak, s valószínűleg erre számított a klerikus hallgatóság részéről is. Mindenesetre a 140. áldás c) szakasza lényegében érthetetlen-értelmetlen (volt) a Gergely-homília ismerete nélkül. Ha a „de firma petra oleum Sancti Spiritus sugatis” meglepő fordulata szombaton hangzott el, míg az értelmezését segítő zsoltosma-homília másnap, akkor azt vagy elővételezni (újra felidézni) kellett a mise homíliájában, vagy arra kellett számítani, hogy a klerikusok mind észben tartják a korábbi években már fölolvastott és hallott szövegnek éppen e különleges szakaszát. Olyan fokú elitizmust azonban, amely a teljes kriptikusság szinte gőgös gesztusát is eltűrné, nem szabad föltételeznünk.

142. (Pasc/D1) a: Christus Iesus ... in testimonium **perfectae** resurrectionis vulnera sua attractanda praebuit discipulis: ... c: Quatenus, dum in aeterna resurrectione **corruptio incorruptelam** induerit, sic ...

GREG. Hom. 26. (Pasc/D1) c. 1. (PL 76,1198A): ... post resurrectionem suam corpus suum et **incorruptibile** et tamen palpabile demonstravit [Christus]. Nam et **corrumpi** necesse est, quod palpatur, et palpari non potest, quod non **corrumpitur**. Sed ... Redemptor noster et **incorruptibile** post resurrectionem, et palpabile corpus exhibuit, ut monstrando **incorruptibile** invitaret ad praemium ... (1201B) ... c. 7. ... (1201D) ... factus est discipulus dubitans et palpans testis **verae** resurrectionis, ...

Az a) szakasz némiképpen furcsa „perfectae resurrectionis” kifejezése talán levezethető Gergely homíliájából, vö. „verae resurrectionis”. (A c. 7. a XIII. századi *Brev. Str.*-ben már nem volt benne.) A „corruptio incorruptelam induerit” legközelebbi párhuzama páli levélből van (1K 15,50: *corruptio incorruptelam possidebit*), de míg a romolhatatlanság témája nem következik pusztán az evangéliumi szakaszból, annál inkább megvan Gergelynél, mégpedig a homília legelején. (A *Brev. Str.*-ben ez az első matutínumi lekción.)

143. (Pasc/D2) a: Deus, qui vos **reconciliavit** sibi per Christum: impleat in vobis suae **reconciliationis** mysterium. ... c: Ut ... gaudio ineffabili **gaudeatis**, quod nemo tollat a vobis.

GREG. Hom. 14. (Pasc/D2) c. 4. (PL 76,1129C): Redemptionem nostram, qui ex gentili populo venimus, Dominus aspexerat, cum se adducere et alias oves dicebat. Hoc quotidie fieri ... aspicitis, hoc **reconciliatis** gentibus factum hodie videtis. Quasi enim ex duobus gregibus unum ovile efficit, quia Iudaicum et gentilem populum in sua fide coniungit, ... (1130B) ... c. 6. ... Quaeramus ergo ... haec pasqua, in quibus cum tantorum civium sollemnitate **gaudeamus**.

Az áldás a napi perikópáktól független, főleg egy páli helyből merítő típusba tartozik; itt ez 2K 5,15.17–18 verseit jelenti alapvetően, és pedig az a) szakasz lényegében 2K 5,18 parafrázisa (*qui nos reconciliavit sibi per Christum et dedit nobis ministerium reconciliationis*). De vajon a részlet csak önkényes háttérszöveg-választáson alapul? Talán nem. Noha itt a *reconciliatio* a Krisztussal való kien-gesztelődést jelenti, és noha a napi evangéliumi perikópáról (J 10,11–16 *Ego sum pastor bonus*) való Gergely-homília nem erről, hanem a zsidókból s pogá-nyokból lett közös akolról szól, valószínű, hogy szerzőnk a „*reconciliatis gen-tibus*” kifejezést gondolta tovább, ahogy a homília végének öröm-motívumát pedig J 16,22 idézésével építette be a hármásáldás c) szakaszába.

Míg az előbbi Gergely-részlet a *Brev. Str.*-ba már nem vétetett föl, ugyan-abból a 3. matutínumlektióban szerepel az a rész, amely az aznapra írott más-ik hazai szerzésű áldás háttere lehet:

144. (Pasc/D2) a: *Christus Iesus ... contra invisibiles vos **lupos** tueatur, ut ... omnes vos ad caelestes **caulas** perducatur.*

GREG. Hom. 14. (Pasc/D2) c. 3. (PL 76,1128C): *... est alius **lupus**, qui ... men-tes dilaniat, malignus videlicet spiritus, qui **caulas** fidelium insidians circuit, ...*

A Vulgata-szöveghez hasonlóan a homíliában máshol Gergelynél is „ovile” áll, csak ezen az egy helyen van „caula”. Apró a lexikai azonosság, de valószínűleg nem véletlen. Talán az is a Gergely-homília hatására utal, hogy

149. (Pasc/D5) b: *... ut et hic, et in futuro orationum vestrarum **fructum** habeatis.*

BEDA Hom. 7. (Pasc/D5) (PL 94,164C): *... nequaquam ... **fructu** precis no-straе privamur, ...*

Az aznapi J 16,23–30 (*Amen, amen, dico vobis*) perikópáról szóló Beda-homília elején (a *Brev. Str.*-ben a 2. olvasmányában) szereplő „*fructu precis*” kifejezés hatása esetleg az „*orationum vestrarum fructum*” kifejezésben nyilvánul meg.

165. (Pent/H1/S) a: *Deus ... restinguat in vobis incentiva vitiorum et **ille-cebras carnis**, ne mortifero pravae dilectionis **calore febricitetis**. ... c: Et ... faciat in vobis nocivum saecularis **concupiscentiae** solem occidere, ut ... ipse **auctor** et incentor totius criminis, ultra locum non habeat in vobis.*

Homilia *Quia ergo Dominus et Salvator noster ad liberandum a potestate diaboli humanum genus venerat bene etiam primo secundum ordinem: (lc. 1) ... ideo contra ipsum mortis **auctorem** primo debuit medicina salutis operari. ... a carnalis **concupiscentiae** febre curari. (lc. 2) ... febrem **illecebrosae carnis** intelligere possumus. (lc. 3) ... naturale est **febricitantibus** incipiente sani-tate lacescere ...*

AMBR. Expos. ev. Luc. lib. IV. c. 62. (PL 15,1631A): ... ideo adversus ipsum **auctorem** peccati prius debuit medicina salutis operari. ... c. 63. ... (1631B) ... quidam nequitiae spiritalis **illecebrosus** affatus ... per **carnis illecebram** ... animum quoque de gradu deiicit. Neque enim (1631C) formam mulieris animus prius, quam corporis oculus **concupiscit**.

BEDA In Luc. ev. Expos. lib. II. c. IV. (PL 92,379D): ... ideo contra ipsum mortis **auctorem** primo debuit medicina salutis operari. ... a carnalis **concupiscentiae** febre curari. ... (380B) ... febrem **illecebrosae carnis** intellige. ... (380C) ... Naturale est **febricitantibus** incipiente sanitate lassescere ...

A XIII. századi *Brev. Str.* egy margináléja Szent Ambrusnak tulajdonítja a Péter anyósa láza meggyógyításának perikópájáról (L 4,38–43) vett homíliát. Az, hogy szerzőnk Péter napának melegét (másutt a benedikcionáléban a *calor* pozitív!) a test bűnös szenvedélyére magyarázza, egyértelműen nem a saját értelmezése, hanem az idézett homíliára mehet vissza, amelyet (egyelőre) ismeretlen kompilátor Ambrusból (c. 57) és a nyomában haladó, sőt van, ahol lényegében szó szerint idéző Bedából állította össze egy bevezetéssel és egy erősen retorikus átvezetéssel két patrisztikus idézet között.

166. (Oct.Pent) ... ut, qui per **regenerationem** filii diei facti estis et lucis, ad magistrum vitae non in nocte veniatis. ...

BEDA Hom. 12. (PL 94,198A): Quis ... sine lavacro **regenerationis** remissionem peccatorum consequi ... valet ...?

A Nikodémusról szóló perikópa Vulgata-szövegében a „renatus” szó (J 3,3.5) áll, s Beda is így idézi. S bár szerzőnknek „magától” is eszébe juthatott a „lavacrum regenerationis” (Tt 3,5) kifejezésből a „regeneratio” szó,² segíthetett neki a Beda-homíliában való ötször előfordulása. (A *Brev. Str.*-ben lc. 2–4.)

Folytatjuk

² A *lavacrum regenerationis* („az újonnan születésnek feredője”, amint a XVI. század végi Telegdi-Agendarius fogalmaz) keresztelési szövegekben és katekézisekben igen gyakori szókapcsolat. Az újjászületés motívuma szorosan kapcsolódik a Nikodémus-perikópához, amelynek a keresztséggel való szoros kapcsolatát kiemeli, hogy nem csak pünkösdi nyolcadának miséjében, hanem az ún. *annotinum Pascha* votív officiumában (az egyes ember hálaadása saját, ideálisan húsvétkor kiszolgáltatót keresztségéért) is ez volt az evangéliumi szakasz. Jóllehet az *annotinum Pascha* a középkor későbbi szakaszában inkább Nyugat-Európában adatolt, pl. a Pray-kódex tanúsága szerint a XI–XII. században még Magyarországon is végezték. — A tanulmány szerzője e jegyzet megfogalmazásáért, továbbá számos kiegészítésért, módosításért, javításért, illetve továbbgondolásra ösztönző ötletért köszönetet mond lektorának, Földváry Miklós István liturgiatudósának.